

УДК 94(477):364.4-053.2(477.43)“18/19”

Ю.В.Сербалюк

Повітові та сільські попечительства дитячих притулків на Поділлі наприкінці XIX – на початку XX ст.

Досліджується діяльність Подільського губернського попечительства дитячих притулків у повітах Поділля наприкінці XIX – на початку XX ст. із створення постійних та тимчасових дитячих притулків.

Ключові слова: Поділля, губернське попечительство дитячих притулків, повіт, притулок, ясла.

Серед різних видів громадської та приватної благодійності завжди важливе місце посідала дітей. Традиційно до XIX ст. така опіка поширювалась на особливі категорії дітей, які потребували соціального захисту: діти-сироти, підкидьки, каліки, безпритульні, діти жебраків, засуджених або з сімей, що знаходились у страшних злиднях. Для них створювались виховні будинки, притулки, ремісничі училища. У XIX ст. постає новий вид дитячої благодійності – соціальна опіка дітей на час зайнятості батьків на роботі. Спеціальних досліджень діяльності дитячих притулків із забезпечення опіки і соціалізації дітей та молоді практично немає. Окремі відомості про їх роботу знаходяться у монографіях Ф.Я.Ступака¹, І.С.Гребцової², дисертаційному дослідженні Г.Л.Махоріна³, публікаціях Т.Б.Слободянюк⁴, С.М.Синятківської⁵. Діяльність дитячих притулків у адміністративному центрі Подільської губернії м.Кам'янці-Подільському наприкінці XIX – на початку XX ст. розглянуто у публікаціях автора⁶. Метою нашої статті є виявлення особливостей функціонування дитячих притулків у Подільській губернії наприкінці XIX – на початку XX ст.

Соціальна опіка дітей у Російській імперії здійснювалась урядовими, земськими, міськими, становими установами, спеціальними добродійними спілками, а також приватними особами. Особливо широко розгорнуло свою діяльність у цій сфері Відомство установ імператриці Марії. Саме завдяки його діяльності та відновленого у 1896 р. Комітету Головного попечительства по управлінню дитячими притулками у Російській імперії виникла мережа дитячих притулків, у тому числі притулків і ясел денного перебування. Подільське губернське попечительство дитячих притулків було засновано у 1869 р. Його завдання визначались спочатку Положенням про притулки від 27 грудня 1839 р., а згодом Положенням про дитячі притулки від 18 липня 1891 р. Останнє передбачало опіку бідними дітьми незалежно від статі, звання, віросповідання, стану і походження, надання дітям необхідного релігійно-морального виховання, початкової і професійної освіти, і підготовка до самостійної трудової діяльності⁷.

Проблема підтримки дітей-сиріт, дітей із малозабезпечених сімей та дітей, що опинялись без батьківського догляду на початку XX ст. стояла гостро у Подільській губернії, що змушувало губернське опікунство дитячими притулками Відомства установ імператриці Марії розширювати мережу своїх закла-

дів, а не обмежуватись лише губернським містом. Заснування постійних притулків потребувало значних зусиль. У 1901 р. у Подільській губернії були засновані повітові опікунства у всіх 12 повітових центрах⁸. Їх відкриття ще не означало початку роботи самих дитячих притулків. Для цього потрібні були кошти і на їх збір потрібні були сили та час. На протязі 5 років після відкриття зазначених опікунств діяльність більшості з них полягала лише у пошуковій роботі для відкриття притулків, а Ямпільське та Балтське опікунства за цей час взагалі ніякої активності не проявляли⁹.

Деякі повітові опікунства віднесли до справи організації дитячих притулків за чиновницькою звичкою формально, обмежившись розсилкою відповідних циркулярів у волості. Однак, були і такі опікунства, які не обмежувались вказаною паперовою справою, а спробували реальними діями зрушити справу організації притулків у своїх повітах. Члени таких опікунств особисто або через своїх посередників звертались за сприянням, підтримкою до міських управ, місцевих землевласників, керівників селянських товариств. В результаті вдалось зібрати кошти, правда незначні, але це дало можливість вже в перший рік існування не лише отримати ділянки землі під будівництво притулків і для розведення садів і городів, а й організувати діяльність притулків на період літніх польових робіт.

На 1914 р. у Подільській губернії крім повітових діяло 6 сільських попечительств – Войтовецьке Летичівського повіту, Довжоцьке Кам'янецького, Пашковоцьке і Фельштинське Проскурівського, Капустянське Ушицького і Багриновське Літинського повіту. По мірі накопичення коштів вони відкривали притулки. До початку 1 світової війни притулки були відкриті у 6 повітових центрах – Брацлаві (1 вересня 1903 р.), Вінниці (6 грудня 1902 р.), Гайсині (12 грудня 1901 р.), Літині (15 жовтня 1903 р.), Новій Ушиці (10 січня 1910 р.). Ольгопільське повітове опікунство відкрило свій притулок у с.Страгієвка за 5 км від міста 1 вересня 1908 р.¹⁰. Планувалось на літо 1914 р. відкриття дитячого притулку у Могилеві-Подільському¹¹, але цього зробити не вдалось через початок війни.

У селах губернії існувало 7 дитячих притулків – Войтовецький, Грановський, Довжоцький, Пашковоцький, Капустянський, Фельштинський, Багриновський¹². Сільські притулки існували разом з богадільнями для калік та людей похилого віку.

Притулки приймали дітей на постійне і на денне перебування. Вихованці, крім отримання знань за встановленою програмою, проходили практичну підготовку, яка могла б дати їм можливість влаштуватись по завершенню перебування у закладі у якості прислуги або для продовження навчання ремеслу чи подальшій освіті.

Вихованці утримувались за кошти місцевих попечительств дитячих притулків, земства, міської управи, благодійних організацій та благодійників. Приймались і за плату від батьків, родичів, опікунів, але лише у тому випадку, якщо були вакансії¹³. Однак коштів не завжди вистачало. Притулки у повітових центрах мали краще фінансове забезпечення, що давало їм можливість більше витратити коштів на утримання вихованців. Так, у 1905 р. Брацлавський при-

тулок витрачав в день на утримання 1 дитини 30 коп., Вінницький – більше 34 коп., сільський Войтовецький притулок-богадільня (Летичівський повіт) на дитину в день витрачав лише 10 коп.¹⁴

Сільські притулки розраховані були головним чином на дітей-сиріт із сільського стану. Взимку вони навчались грамоті, а у літню пору – посильним польовим, господарським роботам та раціональному веденню сільського господарства. Дітям намагались створити умови проживання, характерні для селянської родини середнього рівня достатку. Однак, для цього часто не вистачало ні коштів, ні підтримки з боку громади¹⁵.

Кількість вихованців у притулках не була постійною. Так, у Брацлавському притулку у 1905 р. перебувало 9 вихованців¹⁶, у 1910 – 12¹⁷, у 1913 – 22¹⁸. У Вінницькому відповідно 39¹⁹, 32²⁰, 21²¹. Серед сільських притулків за кількістю дітей найбільший був Пашковецький Проскурівського повіту. У ньому у 1910 р. перебувало 56 дітей²², а у 1913 – 48²³.

Для немовлят у с.Островчани Кам'янецького повіту було засновано з ініціативи почесного члена Подільського губернського попечительства колезького асесора Д.Т.Старжинського притулок для підкинутих дітей. Передбачалось утримувати до 10 дітей до 5-річного віку на кошти засновника. Це була досить значна сума. Так, у 1902 р. утримання притулку обійшлося у 1 737 руб. 97 коп. Після досягнення п'ятирічного віку діти переведлись до Кам'янецького притулку²⁴. Це був перший на Поділлі заклад, де прихисток і соціальну опіку могли б знайти діти, кинуті напризволяще. Потреба в такому закладі, особливо у губернському місті, відчувалась гостро.

В перший рік свого існування притулок-ясла приймає 13 немовлят. Догляд за дітьми здійснювався спеціально найнятими для цієї справи особами під керівництвом дружини засновника В.Н.Старжинської. Діти, кинуті напризволяще, поступали здебільшого кволі, хворі і, не дивлячись на турботу з боку піклувальників, часто хворіли дитячими хворобами. В 1901 році, наприклад, померло 2 дівчинки і 1 хлопчик²⁵. Однак цей рівень смертності дітей такого віку значно поступався показникам, коли дітей-сиріт віддавали на виховування у сім'ї. Так, за 1902 р. смертність серед немовлят, що були віддані на виховування у Київській губернії складала 49,12 %²⁶, а у Нижегородській губернії за 1906 р. – 76,8 %²⁷. Тому досвід спеціалізованих притулків для дітей раннього віку у Подільській губернії виявився позитивним. Керівництво Подільського губернського опікунства, називаючи вчинок Д.Т.Старжинського актом гуманності і милосердя, висловлювало сподівання, що користь, яку приносить цей притулок-ясла, викличе співчуття і прагнення сусідніх селянських товариств до відкриття сирітських притулків на власні кошти²⁸.

Денний догляд за дітьми робітничого класу став наприкінці XIX – на початку XX ст. нагальною необхідністю у містах, а згодом поширився і на села. Розвиток капіталізму потребував робочих рук та дешевої робочої сили. Основним її джерелом у Російській імперії було село. Ліквідація кріпосного права зробила селянина особисто вільним, але загострила земельне питання, зокре-

ма на Правобережжі України. Так, у 1877 р. середній наділ на душу населення становив у Волинській губернії 3,4 десятини, Київській – 2,1, Подільській – 3,1 десятини. У 1912 р. ці показники по Київській і Подільській губерніях становили 1,01 десятини, що означало зменшення відповідно на 52 % і 67,5 %²⁹. До цього додавалась ще й зростання щільності населення, що ускладнювало і без того скрутне становище найбідніших селян у цих губерніях. Напередодні Столипінської реформи, як зазначає І.М.Власюк, малоземелля приводило до того, селянин не мав змоги себе прогодувати з належної йому землі³⁰.

Життя в умовах міста ламало традиційний уклад виробленого віками сімейного життя, коли жінка займалась хатнім господарством і доглядом за дітьми. Низький рівень заробітків чоловіка змушував жінок працювати, щоб хоч якось зводити кінці з кінцями. Діти робітників, таким чином, залишались без догляду. Це сприяло зростанню дитячого бродяжництва, бездоглядності, злочинності. Прагнення організувати догляд за такою категорією дітей переслідував не лише філантропічні цілі, але й забезпечення правопорядку і соціальної стабільності у регіоні. У Подільській губернії не було промислових центрів, а отже і значної кількості пролетаріату. У 1901 р. тут нараховувалось 5 197 фабрик і заводів, на яких працював 32 501 робітник³¹. У Кам'янець-Подільській притулок та притулки, що були у повітових центрах брали у деяких випадках дітей працюючих батьків на денне утримання. Більше таких денних притулків у губернії почали виникати на селі, де зростав чисельно сільський пролетаріат.

В умовах села нагляд за дітьми був актуальним у гарячу літню пору, коли була дорогою кожна пара робочих рук. Діти, які опинялись на селі без догляду, часто ставали причиною нещасних випадків. Так, у звіті Подільського губернатора за 1901 р. зазначалось, що у губернії відбулось 77 пожеж з вини дітей, які необережно поводитись з вогнем³². Догляд за дітьми, чиї батьки зайняті роботою, давав би можливість уникати такого лиха. Контингент дітей, що залишались без нагляду зростав з року в рік пропорційно зростанню міського та сільського пролетаріату, які підтримували своє існування лише завдяки заробітків всіх дорослих членів сім'ї. Зазначені обставини значною мірою сприяли появі і поширенню денних притулків та ясел у губерніях Російської імперії наприкінці XIX – на початку XX ст.

Всі денні ясла-притулки Російської імперії поділялись на 3 типи : 1) сільські тимчасові ясла на період польових робіт; 2) постійні для дітей фабричних та заводських робітників; 3) постійні для дітей бідних міських жителів³³. Загальна їх кількість у 1898 р. становила 365. В них під наглядом перебувало понад 15 тис. дітей-сиріт та безпритульних дітей³⁴.

На початку XX ст. найбільш дієвими виявились Гайсинське і Могилівське повітові опікунства дитячих притулків. Гайсинське повітове опікунство вже у 1901 р. відкриває 2 таких притулки на період літніх польових робіт у містечку Теплик, в якому на повному утриманні перебувало щоденно від 30 до 40 дітей. Завідування притулками на добровільних засадах здійснював отець Іоанн Борзаківський. Догляд за дітьми, їх навчання і виховання, ведення господарства

здійснювали також на добровільних засадах місцеві жінки, вважаючи допомогу ближньому богоугодною справою. Вони допомагали притулкам не лише особистою працею, але й матеріальними внесками. Утримання кожної дитини становило 6,3 коп. в день³⁵.

До справи створення дитячих притулків долучаються і місцеві землевласники, використовуючи на ці потреби власні кошти. В Гайсинському повіті відкрито було у 1901 році 4 притулки-яслі на кошти місцевих землевласників, а саме: в містечку Зятківці на кошти графа С.І.Холоневського, де щоденно перебувало від 7 до 30 дітей; в селі Мар'янівка на кошти Е.Ц.Холоневського, де знаходили догляд від 50 до 80 немовлят, а також у селах Кузьмин і Косанове, в яких під опікою перебувало відповідно від 5 до 60 дітей і від 2 до 30 дітей. Гайсинське повітове опікунство віднайшло також можливість відкрити притулок у місті 14 грудня 1901 р.

Могилівське опікунство, зібравши 558 руб. добровільних пожертвувань, створило притулки для дітей 1–12 річного віку у селах Немія, Лучинець, Володівці на період літніх польових робіт. В с.Немія з 1 липня по 20 серпня 1901 року існував притулок у будинку місцевого землевласника Красовського. У притулку знаходились до 30 дітей віком від 1 до 12 років. Турботу про догляд і виховання дітей взяв на себе місцевий священик, завідував притулком місцевий орендатор В.О.Зелінський.

З 14 червня по 10 серпня 1901 р. діяв притулок-ясла в селі Лучинець у приміщенні церковно-парафіяльної школи. Завідував притулком, де щоденно перебувало до 40 дітей, отець Сулима. Тут діти під керівництвом учителя парафіяльної школи навчались навіть грамоті. В селі Володівці притулок-ясла проіснували півтора літніх місяці. У ньому отримували щоденно догляд до 30 дітей. По Могилівському повіті такі притулки були відкриті також в селі Катюжани на кошти землевласниці О.Н.Ценіної, в містечку Копай-город на кошти землевласника Ф.І.Скоробогач-Богацького і в містечку Сніткові на кошти місцевого землевласника Р.К.Сумовського³⁶.

Дещо менші результати в організації притулків були в Ново-Ушицькому повіті. Тут було відкрито лише 2 притулки для догляду за селянськими дітьми на період польових робіт: в селі Песець – на кошти голови Ново-Ушицького повітового опікунства барона П.П.Местмахера і в містечку Муровані Куриловці – на кошти місцевого поміщика адмірала Чіхачова³⁷.

Таким чином Гайсинське, Могилівське і Ново-Ушицьке повітові опікунства, завдяки особливим турботам своїх голів, а також благочинним діям окремих заможних громадян змогли вже в перший рік існування повітових опікунств на Поділлі в порівняно короткий термін забезпечити догляд і опіку дітей, які на період літніх робіт залишались без догляду. Інші новостворені опікунства в цьому 1901 році не спромоглися на подібні кроки.

Місцеві селяни спочатку зустріли створення таких закладів байдуже, а місцями і вороже. Вони, на перших порах з неохотою відпускали своїх дітей до притулків, побоюючись, що за все це прийдеться платити. Як зазначав

засновник денного притулку у с.Островчани Кам'янецького повіту Д.Т.Старжинський, що не дивлячись на догляд і гарне харчування, батьки воліли за краще брати дітей з собою на роботу або залишати вдома під наглядом старших. У 1904 р. цей заклад відвідувало в середньому по 6 дітей в день³⁸. Незабаром, коли волосним керівництвом була проведена відповідна роз'яснювальна робота, настрої селян змінились. Вони не лише із задоволенням відпускали своїх дітей до притулків але й приносили для них хліб, овочі, приготовлену вдома їжу. Коли по завершенню літнього сезону притулки закривались, селяни просили їх знову організувати на наступний рік³⁹.

Це були перші паростки соціальної опіки дітей в повітах губернії. Діти не були залишені батьками в гарячий літній сезон на самих себе, не було потреби відривати дорогоцінні робочі руки від роботи для догляду за дітьми, коли вирішувалась доля врожаю, від якого залежав добробут основної частини населення губернії.

В наступні роки даний вид благодійної діяльності поступово в губернії набував розмаху. У 1902 році по всіх повітах Подільської губернії вже діяло 23 літніх притулки на період польових робіт⁴⁰, у 1903 – 28⁴¹, 1904 – 31⁴².

Дитячі притулки-ясла виявились найпопулярнішою формою соціальної підтримки на селі на період сезонних робіт. Керували цими закладами як на добровільних засадах так і на кошти засновників спеціально запрошені особи. В ясла приймали дітей віком від 2 до 8 років. Часто для догляду за дітьми запрошувались спеціальні няні, в деяких притулках дітей залишали і на ніч. Для дітей організовувались ігри, прогулянки, вони були на повному забезпеченні, найбільш слабким давалось молоко. В притулках намагались дотримуватись чистоти, порядку і до цього привчались вихованці. Для надання медичної допомоги дітям і наглядом за санітарним станом притулків запрошувались місцеві лікарі. Однак, саме недостатній рівень санітарно-медичного нагляду сучасники вважали одним з головних недоліків денних дитячих притулків. Великі скупчення дітей могли сприяти швидкому поширенню заразних хвороб. Тому у випадках виявлення захворювань такі заклади часто розпускали⁴³.

В наступні роки кількість літніх притулків-ясел продовжувала зростати. Лише у Могилів-Подільське повітове попечительство дитячих притулків створило у 1906 р. 27 притулків-ясел на селі, на що було витрачено 1 855 руб. 10 коп.⁴⁴.

Таким чином, напередодні 1 світової війни у Подільській губернії стаціонарні притулки існували у 50% повітів. Головною перешкодою на шляху відкриття таких закладів була нестача коштів. Керівники повітових попечительств дитячих притулків намагались залучити населення повіту до благодійної справи соціальної підтримки дітей⁴⁵. Тому проходив певний час, іноді це були роки, від заснування повітового опікунства до початку функціонування опікунських закладів. Краще справа була з облаштуванням тимчасових притулків-ясел по догляду за дітьми на селі. Подільська губернія, єдина з губерній Південно-Західного краю, була відзначена як така, де справа створення притулків-ясел на літній період успішно розвивалась⁴⁶.

Примітки:

1. Ступак, Ф. Я. Благодійні товариства Києва (др. пол. XIX – поч. XX ст.) / Ф. Я. Ступак. – К. : Хрещатик, 1998. – 208 с. ; Ступак, Ф. Я. Благодійність та суспільна опіка в Україні (кінець XVIII – початок XX ст.) / Ступак Ф. Я. – К. : Інститут історії України НАН України, 2009. – 269 с.

2. Гребцова, И. С. Становление государственного попечительства и общественной благотворительности в Одессе в конце XVIII – 60-е гг. XIX ст. : (в аспекте проблемы: центр-регион) / И. С. Гребцова, В. В. Гребцов. – Одесса : Астропринт, 2006. – 318 с.

3. Махорін, Г. Л. Благодійна діяльність на Волині (1793–1917): історичний аспект: автореф. дис. ... канд. іст. наук / Г. Л. Махорін. – Луганськ, 2007. – 19 с.

4. Слободянюк, Т. Б. Дитячі притулки, благодійні заклади, ясла для селянських дітей як соціальна необхідність у суспільному житті України кінця XIX-го – початку XX століття / Т. Б. Слободянюк // Наука і сучасність: зб. наук. пр. – К., 2000. – Вип. 1, ч. 1. – С. 107–111.

5. Ситняківська, С. М. Ремісничка освіта в системі соціального захисту дітей у XIX – на початку XX століття / С. М. Ситняківська // Вісник Житомирського державного університету. Випуск 42. Педагогічні науки. – Житомир : Житомирський державний університет імені Івана Франка, 2008. – С. 150-153.

6. Сербалюк, Ю. В. Соціально-педагогічні установи Поділля наприкінці XIX – на початку XX століття / Ю. В. Сербалюк // Педагогічне Поділля: Збірник наукових праць Кам'янець-Подільського університету. Серія соціально-педагогічна / відп. ред. Ю. М. Ковальчук. Упоряд. Гурський В. А. – Кам'янець-Подільський : Абетка-НОВА, 2005. – Вип. 4. – Т. 1 – С. 28-36; Сербалюк, Ю. В. Благодійна та освітньо-виховна діяльність закладів Відомства установ імператриці Марії у Кам'янці-Подільському наприкінці XIX – на початку XX ст. / Ю. В. Сербалюк // Освіта, наука і культура на Поділлі: збірник наукових праць. – Кам'янець-Подільський : Оіюм, 2011. – Т. 18: Матеріали круглого столу “Освіта, культура і просвітницький рух на Поділлі”, 22 жовтня 2011 року. – С. 388-402.

7. ПСЗРИ-3. – СПб., 1894. – Т. XI. – № 7930.

8. Отчет Подольского губернского попечительства детских приютов ведомства учрежденной императрицы Марии за 1901 г. (далі – Отчет Подольского губернского попечительства). – Каменец-Подольск : Типография Подольского Губернского правления, 1902. – С. 20.

9. Отчет Подольского губернского попечительства ... за 1905 г. – Каменец-Подольск : Типография Подольского Губернского правления, 1906. – С. 12.

10. Отчет Подольского губернского попечительства ... за 1912 г. – Каменец-Подольск : Типография Подольского Губернского правления, 1913 – 219 с.

11. Державний архів Вінницької області (далі – ДАВО), ф. 662, оп. 1, спр. 1, арк. 170.

12. ДАВО, ф. 662, оп. 1, спр. 2, арк. 1 зв.

13. ПСЗРИ-3. – СПб., 1894. – Т. XI. – № 7930.

14. Отчет Подольского губернского попечительства ... за 1905 г.

15. Отчет Подольского губернского попечительства ... за 1908 г. – Каменец-Подольск : Типография Подольского Губернского правления, 1909. – С. 139.

16. Отчет Подольского губернского попечительства ... за 1905 г. – С. 92.

17. Отчет Подольского губернского попечительства ... за 1910 г. – Каменец-Подольск : Типография Подольского Губернского правления, 1911. – С. 43
18. ДАВО, ф. 662, оп. 1, спр. 2, арк. 151 зв.
19. Отчет Подольского губернского попечительства ... за 1905 г. – С. 106.
20. Отчет Подольского губернского попечительства ... за 1910 г. – С. 56.
21. ДАВО, ф. 662, оп. 1, спр. 2, арк. 143.
22. Отчет Подольского губернского попечительства ... за 1910 г. – С. 143.
23. ДАВО, ф. 662, оп. 1, спр. 2, арк. 83.
24. Державний архів Хмельницької області (далі – ДАХМО), ф. 39, оп. 1, спр. 7, арк. 134.
25. Отчет Подольского губернского попечительства ... за 1901 г. – С. 18-19.
26. Центральний державний історичний архів України у м.Києві (далі – ЦДІАК України), ф. 442, оп. 656, спр. 170, арк. 14.
27. Жижиленко, В. Призрение подкидышей земствами в 1903–1906 гг. / В. Жижиленко // Трудовая помощь. – 1908. – № 7. – С. 147.
28. Отчет Подольского губернского попечительства ... за 1901 г. – С. 19.
29. Реєнт, О. П. Сільське господарство України і світовий продовольчий ринок (1861–1914 рр.): Монографія / О. П. Реєнт, О. В. Сердюк. – К. : Ін-т історії України НАН України, 2011. – С. 32, 35.
30. Власюк, І. М. Селянство Правобережної України у період проведення столипінської реформи: зміни в орієнтирах та побуті / І. М. Власюк // Проблеми історії України XIX – початок XX ст. – К. : Ін-т історії України НАН України, 2000. – С. 153.
31. Отчет Подольского губернского попечительства ... за 1901 г. – Приложение № 2.
32. ЦДІАК України, ф. 442, оп. 626, спр. 20, арк. 86.
33. Шенгелидзе, В. Русские ясли-приюты / В. Шенгелидзе // Трудовая помощь. – 1906. – № 6. – С. 4-5.
34. Ступак, Ф. Я. Благодійні товариства Києва (др. пол. XIX – поч. XX ст.). – С. 59.
35. Отчет Подольского губернского попечительства ... за 1901 г. – С. 21-22.
36. Там само. – С. 22-25
37. Там само. – С. 25.
38. Отчет Подольского губернского попечительства ... за 1904 г. – Каменец-Подольск : Типография Подольского Губернского правления, 1905. – С. 23-24.
39. Отчет Подольского губернского попечительства ... за 1901 г. – С. 23.
40. Отчет Подольского губернского попечительства ... за 1902 г. – Каменец-Подольск : Типография Подольского Губернского правления, 1903. – С. 5.
41. Отчет Подольского губернского попечительства ... за 1903 г. – Каменец-Подольск : Типография Подольского Губернского правления, 1904. – С. 6.
42. Отчет Подольского губернского попечительства ... за 1904 г. – С. 4.
43. Арнольди, А. Ясли и другие типы учреждений для дневного призрения детей / А. Арнольди // Трудовая помощь. – 1900. – № 8. – С. 255.
44. Отчет Подольского губернского попечительства ... за 1906 г. – Каменец-Подольск : Типография Подольского Губернского правления, 1906. – С. 50.
45. ДАВО, ф. 555, оп. 1, спр. 3, арк. 1.
46. Шенгелидзе, В. Русские ясли-приюты. – С. 3.

Резюме

В статье исследуется деятельность Подольского губернского попечительства детскими приютами в уездах Подолия в конце XIX – начале XX вв. по созданию постоянных и временных детских приютов.

Ключевые слова: Подолия, губернское попечительство детских приютов, уезд, приют, ясли.

Одержано 5 квітня 2012 року

УДК 026:061.23(477.43)“1906/1914”

О.Б.Айвазян

Вплив бібліотек подільського товариства “Просвіта” на активізацію культурно-освітнього життя краю у 1906–1914 рр.

Досліджується діяльність бібліотек подільської “Просвіти” 1906–1914 рр.

Ключові слова: Поділля, “Просвіта”, сільська бібліотека, бібліотечна справа, Учительська спілка зі створення сільських українських бібліотек.

Кінець XIX – початок XX ст. в Україні характеризувався бурхливим розвитком просвітницької діяльності, ростом національної самосвідомості українського народу, виникненням численних культурно-просвітницьких установ і товариств, українських осередків “Громади”, “Просвіти”, які створювалися після революційних подій 1905–1907 рр. і суттєво пожвавили громадське життя. Усі ці товариства розділяли думку І.Огієнка, що “тільки книжка принесе волю українському народові”, і тому створення бібліотек української літератури при цих товариствах вважали одним із важливих засобів розвитку освіти і культури народу, формування національної свідомості¹.

Інформація щодо роботи просвітянських книгозбірень на Поділлі в період до 1917 р. знайшла місце в дослідженнях О.М.Завальнюка, О.Б.Комарницького, В.С.Лозового, О.Ф.Кошолала, Г.Г.Кучерова, В.К.Приходька, В.С.Прокопчука². У цій статті ставиться мета систематизувати факти й реконструювати діяльність бібліотек товариства “Просвіта” в Подільській губернії у вказаний час.

На основі Тимчасових правил про спілки і товариства від 4 березня 1906 р. в Україні почали активно формуватися осередки “Просвіти”. До найпомітніших належали київська, одеська, катеринославська, кам’янець-подільська, житомирська, чернігівська, миколаївська “Просвіти”³.